

te, mint ahogy őszinte önéletrajzi megnyilatkozásaiban is. Lehet, hogy a mai olvasó már más teológiai és irodalmi igénnyel veszi kezébe könyveit, az azonban bizonyos, hogy Harsányi a maga korában többletet hozott és értékgyarapodást jelentett a magyar katolikus irodalom számára. Ezzel egyúttal a magyar irodalmat is gyarapította.

A költő jó barátságban volt az irodalomkedvelő győri püspökkel: Papp Kálmánnal is. Barátságukra és a költő kedves humorára jellemző, hogy a *De profundist* (címeres névjegyén) e szavakkal dedikálta: „Kedves Kálmán! Fogadd szívesen legújabb könyvem t. példányát. Szeretném azonban, ha akkor köszönnéd meg, amikor már elolvastad. Ez legyen a büntetésed!” Ez az őszinte szó kifejezi azt, hogy minden költő arra vágyik, hogy közölje magát és hogy olvassák. Az olvasótáborra pedig arra, hogy minél többet olvasson kedves költőjéről és költőjéről.

Ennek a kettős kívánságnak tesz eleget a *Vigilia*, amikor mostani számában közreadja Rónay László tanulmányát és részleteket közöl a költő önéletrajzi írásából, születésének 90-ik évfordulóján.

Kacubatory

püspök

RÓNAY LÁSZLÓ

Harsányi Lajos és a század lírai költészete

„Költő voltam — írja pályája tanulságait és a saját emberi habitusát összegezni szándékozva Harsányi Lajos —, nem a társaság kedvence. Nem bírtam a hangoskodást, a humoros hangadókat. Titkokat kutattam a nagy és a kis világban, a természetben és az emberben. Persze én válogattam meg, hogy kibem... A magány szerelmese voltam, a népszerűséget sohase kerestem, a tömegek elül menekültem. Nem akartam országosan ismert adomázó pap lenni. Hanem költő, aki távoli és magányos, mint a Sziriusz csillaga a sziporkázó téli égen.” Jellemző, szép kép. Harsányi Lajos valóban magányos volt, mint a Sziriusz csillaga, és költészete is olyan távoli tünemény, melyet újra és újra vallatóra kell fognia kutatójának, mert mintha útját állná a kíváncsi tekintetnek: elzárkózik, álarcokat ölt, ám sebzett öntudattal mégis érzi és hangoztatja, hogy helye az igazán nagyok között van. Adyt említi elődei között. Tőle tanulta el a nyelv új fordulatait, tőle a költő elhivatottságának azt a büszke tudatát, melyet versben, prózában is többször megfogalmazott. És ha mára a józan kritikai mérlegelés nem minden vonatkozásban támasztotta is alá a költő önértékelését, az bizonyos, hogy Harsányi Lajos a század katolikus lírájának talán a legfontosabb alakja volt, aki ösztönös tehetséggel, de tudatos érdeklődése hívására hallgatva rátalált ugyanarra a nyelvré, mely a Nyugat költői forradalmának talán legfontosabb jegye volt.

A költőtárs — akarva-akaratlanul riválisa is —, Sík Sándor a modern magyar katolikus költészet legjelentősebb alakjának Mindszenty Gedeont tartotta, mert „ő az, aki megmutatta, hogy a katolikus költészet éppen annyit jelent, mint minden más költészet, csak hogy olyan egyénből fakad, aki katolikus módon gondolkodik és érez. Költészetében megnyilatkoznak a magyarságnak, de az egész európai szellemi világnak a problémái is”. De alighanem mégis Harsányi Lajos volt a magyar katolikus líra első európai jelensége, aki több szálon érintkezett azzal a neokatolikus — vagy más szóhasználattal: keresztény — költészettel, mely épp a pályája emelkedőjénél hozta a maga első igazán érett gyümölcseit. És európai jelenség volt abban a vonatkozásban is, hogy a reménytelenségből is költészetet tudott kovácsolni. A kétségbeesett, zaklatott idegeire panaszkodó lírikus, aki Rábatonát néhány hónapig száműzetési helyének vélte, s nem véletlenül éneklí meg mint a maga sorsának alteregóját, a Tomiba száműzött, de minden idegszálával Rómába visszavágyó Ovidiusét, itt is rátalált arra a csálhatatlanul egyéni, horatius-i hangra, amely megint csak öntudatlanul, de érintkezik azzal a bukolikus motívumkincessel, amely Illyés és Erdélyi József költészetéből fakadt fel, s nem

kisebb nagyságot termékenyített meg, csalogatott új utak felé, mint az akkor már klasszikusnak tekintett Babitsot. Benne fejeződött ki talán a legteljesebben az a keresztény öntudat, küldetésstudat, amelyet Prohászka hangoztatott a század első évtizedében, amely azonban a maga adekvát kifejezési eszközeit sajátos módon mégsem Prohászkatól, hanem — mint ezt Harsányi Lajos meg is írja — Adytól kölcsönözte. Nem véletlen, hogy a pályáját kezdő Harsányi — Ady nyomán — *Új vizeken* címmel jelentette meg első kötetét, s az egy esztendővel később kiadott *Az élet muzsikája* is a kor impresszionista, szecessziós ihlettipusát követi. Nem véletlenül hangoztatta, nézzék bár Ady utánzójának, de „a katolikus költészet rozsdás hajóját új vizekre akarja vinni”.

A *Toronyzene* című válogatás bevezetésében Rónay György úgy említi *A napkirály rokona* (1911) című kötetet, mint a költő pályájának egyik csúcspontját. Valóban: Harsányi Lajos ezekben a versekben teremtette meg azt a katolikus szimbolizmust, amely a kor lírájának egyenrangú társa volt. Ugyanaz a belső dinamizmus, fojtottság, sokszor keresett szóhasználat jellemzi e verseit, mint Kosztolányiéit, Tóth Árpádéit és Nagy Zoltánéit. A *Napkirály lovagjai* című költemény bevezető strófái jellemzik talán legteljesebben ezt a költői eljárást:

*A Napkirály lovagjai
Kora hajnalban útra kelnek.
A tűzpiros hegycsúcsra néznek
S egy hajnali dalt énekelnek.*

*Hajójukon arany kehelyből
Titokzatos borokat isznak.*

*Szemük köve kigyúl ilyenkor,
Mint köve sok nagy ametisztnek.*

*A vígság tengerén lebegnek
Kék vitorlás arany-hajókon.
Arany-hajón, csoda hajókon
Eveznek egyre napkeletnek.*

„Mert íme valami lappangó titokzatosság ömlik el mindenre; — valami szörnyű és képtelen tragédia reszket, mely minden pillanatban kipattanhat” — e szavakkal jellemezte Karinthy a *Szegény kisgyermek panaszait*, mely önvallomása szerint Harsányi Lajos költői látásmódjára is nagy hatást gyakorolt. Költőnk poéziséből azonban kezdettől hiányzott a tragédia. Az ő szimbolista versei is a végsőkéig feszített húrra emlékeztetik az olvasót, műveinek hangulati gazdagsága, ékítményei pedig Wagner operáit idézik, de e dinamikus feszültség és e várakozó elmélyültség abban gyökeredzik, hogy Harsányi Lajos szimbolikájának középpontjában a hit áll, amely megoldja az élet feltornyosuló problémáit. E szimbolista líra alapvető jellegzetessége a miszticizmus. Költészete — legalábbis ezekben az években — sok ilyen jegyet mutat, de végeredményben mindez feloldódik a hit racionalitásában, abban a biztos tudatban, hogy akár a sokszor megénekelte tűz-szekéren, akár az arany-gályán biztos befut majd a kikötőbe:

*Messze lobog az Arany-ország,
Már csillan sok arany-tetője.
Egy hajnalon ők mind befutnak
Ragyogva, fényesen befutnak
A láthatatlan kikötőbe.*

Mintájánál, Adynál „fehér úton nyargal... új utasokért a Halál”. Harsányi Lajos inkább az élet költője. S ez az élet nála kettős vetületben is jelentkezik: megéneklia a mindennapokat, de van hangja arról a titokzatos Életről is, melyet csak a hozzá hasonlóan látomásos költő tud érzékletesen megidézni. Mert az a „titokzatos palota”, mely oly sokféle változatban tér vissza *A napkirály rokona* című kötetben, egyszerre idézi Kosztolányi „szegény kisgyerek”-ének félelmetes-titokzatos, soha ki nem ismerhető otthonát, jelképisége azonban egész világosan transzcendens irányba mutat: „Künn sokszor rázzák a kaput. / Az ablaknál nagy fekete kutyák / Ugatnak néha, hogy betörve / Összetépjék a sok brokát ruhát. / De én vigyázok, hogy ellenség / Be ne törhessen palotámba, / Hol rejtelmek szent titkai közt / Csendben áll a titok világa.”

Ő sem mindig tud megszabadulni a katolikus költészet ekkortájt szinte kötelező érvényűvé vált sztereotípiáitól. Még *A napkirály rokona* frontáttörésének nagy pillanataiban is vannak megbicsaklásai; a költőnél néha erősebb a pedagógus, aki az olyan érdekes kísérletekben, mint a *Vigasztalás egy kisgyermeknek* (mely hangjában és formájában is tudatosan zengeti vissza Kosztolányi szegény kisgyermekét) hirtelen „kiesik” szerepéből, s a verset egy közhellyel zárja le. De ezek ritka példák. Amit Karinthy Frigyes több-kevesebb joggal a fiatal Sík Sándor költészete fő hibájának vélt, hogy túl könnyedén labdázik a nagy szavakkal, az Harsányi

Lajos lírájában másként, a kor ízléséhez alkalmazkodva jelentkezett. S abban is inkább kora gyermeke volt, hogy igyekezett azt a feszítő erőt is kifejezni, amelyet a falu — ezt a témát, környezetet bizonyos vonatkozásban ő emelte be a katolikus költészetbe — és a város ellentéte jelentett. (Ady költészetének is jellemző motívuma ez az ellentétpár, mint arról Király István monográfiájában olvashatunk.) Wagner „dörgő tetralógiáját” hallgatja költő barátaival, a páholy „bordó-bársony könyöklőjére támaszkodva”, éttermekbe és szórakozóhelyekre jár, s gyakran pirkadatkor tér haza, tehát természetesen éli azt az életformát, mely a fiatal költőké volt, lelkében azonban mint az idill és a megnyugvás szigete fénylik fel a hansági táj emléke:

*Piros szemével elbűvölt a város
És igájába hajtotta fejem.
Halvány rabként meghurcolt a sok utcán
Szíporakzó, ragyogó éjeken.*

*De egy hajnalban valahonnan messze
Felsírtak hirtelen a nádak*

*S vádolva mondták: íme elfeledted
A Fertő-menti szűz hazádat!*

*Illatlelkükkel úgy megsimogattak,
Hogy lelkemben most égne a vádak.
Azóta sehol nincsen maradásom:
Engem haza hívnak a — nádak.*

S az idill másik fogódzópontja: az a biztonság, melyet számára a világban tapinthatóan jelen lévő Isten jelent. A *Hágia Sophia*, majd a tizegynéhány évvel későbbi *De profundis* ennek az élménynek a kifejeződése. Ezekben a hatalmas, dantei méretű freskókban Harsányi Lajos szinte a lehetetlenre vállalkozott: impresszionista formába akarta önteni a klasszikus egyensúlyt és tökéletességet. S lett légyen bármily tehetséges formaművész is, ez nem sikerülhetett. A két hatalmas mű méretei kétségtelenül Claudel atlaszi vállalkozására is emlékeztetnek, hisz a nagy francia költő szimbolikus drámái között nem is egy akad, melyek az égi és a földi ellentétét bontják ki. Harsányi Lajos azonban egyetlen mozdulattal elmetszette a földi tartókötelékeket, s emberfeletti lendülettel fejezte ki azt, ami lehetetlen. Mindkét nagy művét egyetlen lélegzettel, ösztönös lendülettel írta, minden tehetségével és igyekezetével a misztikus mondanivalóra koncentrálván, s ezért feledkezett meg a forma csontvázáról, a szerkezet feszes összetartó erejéről. A *Hágia Sophia* és a *De profundis* ezért kelti a hatalmas torzó képét, még ha e torzónak vannak is bámulatos műgonddal kifaragott részletei.

A neokatolicizmus legjellemzőbb szellemi törekvéseire másként is visszhangzott Harsányi Lajos költészete. Szabad, független egyéniség volt, hajlamos arra, hogy kritikával illesse környezetét. Valósággal fellázadt, ha — emberi vagy társadalmi — igazságtalanságot tapasztalt. A neokatolicizmus erős kritikái szelleme nála egyéniségéből is táplálkozott. Mi lehetne ennek perdöntőbb bizonyítéka, mint a félelmetes erejű, sokat emlegetett *Nem látod már többé a holdat* című vers, mely Harsányinak egyik legkitűnőbb műve, mert a tartalom s a kezdetből kedvetelve művelt szecessziós forma teljes összhangba olvadva félelmetes asszociációkat sugall:

*Bibornok úr, hol van piros cipellőd?
melyen forró aranyujtás cikázott?
Sötét szekrénybe zárták, elfakultan,
mint megtiport, húsos piros virágot.*

*Bibornok úr, az esti nap se volt szebb,
úgy omlott vállaid biborselyem uszálya.
Most puffadozva fekszik a teremben,
a szél a hermelint borzongatva kuszálja.*

*Bibornok úr, vérpiros kalapod
mint tüzes hegycsúcs égett büszke földön.
Most felbillentve fekszik a sarokban,
mint dőlt korona, búsan és tűnődően.*

Nálunk Sík Sándor — a maga európai műveltségével, széles látókörével — fogalmazta meg a neokatolicizmus szellemi alapvetését. De a hangját először Harsányi Lajos találta el! Ösztönösen, talán véletlenül, de az bizonyos, hogy olyan erővel, mint kevesen. S ez akkor is döntő érdeme lírájának, ha a későbbiekben fogyott is ereje, lankadt is lendülete. A *Toronyzenével* 1918-ban kétségtelenül a katolikus költészet vezéralakja lett, még akkor is, ha épp e kötetét igazságtalan

támadások is érték, s ekkor kellett rádöbbsennie, hogy menthetetlenül ráragadt a „vidéki fró” nálunk meglehetősen dehonesztálóan hangzó elnevezése. Harsányi vállalta a vidékiséget. Igaz, forró nyár volt, mikor Rábapatonára érkezett, „s az első téli iszonyú volt”, de az új környezetben lírája is új elemekkel telítődött, egyszerűsödött, tisztultabb, emberközelebb lett. Ekkortájt születnek azok az „egyszerű, kis versek”, melyek szinte előlegezik a magyar költészetnek azt a bukolikus korszakát, mely Illyés és Erdélyi költészetében tetőződött először, majd Radnótinál és nemzedéktársainál támadt új életre — de immár más jelentéstartalommal. Egyik, ugyancsak önvallomásnak szánt versében így búcsúztatja korábbi ideáljait (s búcsúzik költészete első nagy korszakától):

*Szavaim: forró, zengő rubinok,
Türki, topáz, smaragd, dús ékszerek,
Mik fénylettetek eddig szívemen,
Elmehettek, nem kellett!*

*Légy üdvöz, szél, nap, kis fűszál
És enyhe nyári éjszaka!*

*Helyette jöjj, hív jóság, régi ember!
Kezedben só legyen, kenyér s kasza!*

*Süss tornácokra régi hold,
Lábamnál fekszik nagy fehér kutyám
S én, színek, fények kábult rabja,
Vágyom a hús klasszikusok után.*

Tíz esztendővel később az *Új antológia* bevezetésében Babits így irt — immár az egész „második nemzedék” líráját összefoglalva — erről a magatartásról: „A líra feladata lesz: utat találni ... az egyszerű, ősi és meleg emberséghez, kapcsolatot a természet primitív és igaz életével”. A „boldog költő”, aki Horatius-hoz — és a fiatal Babits-hoz — hasonlóan még az „odi profanum vulgus” elvét is vallja, a katolikus költészet számára is mintát adott ekkor. Könnyű feladat volna összetvetni kötetét Sík Sándor *Sarlós Boldogasszonyával*, s kimutatni kettejük természeteszemléletének rokon vonásait. Míg azonban Sík Sándor további költészetében jórészt az akkor kikísérletezett hangot mélyíti tovább, Harsányinak szűk marad ez a kör, s hamarosan kilép a közélet terére, s alighanem Mécs László hatásától sem ment, harsogóbb, népszerűbb, a korproblémákra közvetlenül reagáló, de lazább erezeű versformát kezd ismét művelni. Csak az 1942-ben kiadott *Estéli körmenet* búcsúzó gesztusában talál vissza ismét a maga legigazibb világába, s olyan lehetni remeklései akadnak ismét, mint *A garabonciás szekeren* villanó tizenkét sora:

*Leszállnál-e az én
szekeremről?
Lemondanál-e a szép
szerelemről?*

*Megállítom az úton
a lovakat.*

*Ha le akarnál szállni:
az út szabad.*

*Gyeplőimet a lovak
nyakába vágom.
Elvágtatok. És köd előttem,
kőd utánam.*

Néhány szép béke-vers is jelzi, hogy most is ugyanolyan friss szemmel figyeli a világot, mint az első világháború idején, amikor Istenhez fohászzkodott békességért. *A hősi halott felett*, a *Három rém* és néhány hasonló költemény bizonyára egy antifasiszta költői antológia reprezentatív darabja lenne. Hatvanadik születése napján, 1943-ban nem véletlenül köszöntötték úgy Harsányit, mint a nemzet mindenkor időszerű problémáinak egyik szószólóját. S ha sok vitatható gondolat, félrecsúszás akad is *Féja Géza* irodalomtörténetében, Harsányiról írt jellemzése találó: „Harsányi Lajos földünk sajátos növénye és Ady rokonságának tagja; fölötte érdekes, hogy ez a katolikus költő mennyire párhuzamosan haladt Adyval és nemzedékének legjobbjával”.

A hatvanadik születésnapot méltató írások közül kiemelkedett az egyik, mely *Az elrejtezett költő* címet viselte. Ez a rejtőzködés lett Harsányi Lajos utolsó éveinek legjellemzőbb magatartásformája. (Az irodalmi értékítélet is lassan tudomásul vette „távollétét”; megfélekedett a hajdan ünnepezt lírikusról, aki barátainak biztatására hallgathatót csupán, amikor a *Csillagos ég* szonettjeit írta. A barátok legnagyobb vállalkozásának ítélték e versfüzért, amely mint költői próba valóban hatalmas. Színvonala és értéke azonban erősen ingadozó, alkinet részben az a magyarázata, hogy Harsányi, aki korábban mindig maga mellett érezhette a kortárs líra ihlető közegét, most jobbára magára hagyatva, csak a maga irodalmi izlésének törvénye szerint írta műveit. Ő, aki sosem volt „művelt” alkotó, a szónak abban az értelmében, mint mondjuk Sík Sándor, és szívesebben hagyatkozott költői ösztöneire, semmint műveltsége rejtett tartalékaira, kínzó magányát a forma

feszes voltával igyekezett körülbroncsozni. Ezért e szonettek keményen pattogó rímélése, ezért maga a koncentrált figyelmet követelő szonettforma, s ezért a sokszor szinte kínos gond, ahogy a szavakat keresi, s épp ez az igyekezet okozza, hogy az ihlet spontaneitása megtörik, s többnyire a formai eszközök szorítják korába a költői képzelet szabad szárnyacsapásait.

Igazi elhithető erővel, az őszinteség sokszor csontig ható hitelével inkább azok a versei szólnak, melyekben életével, költészetével vet számot, melyekben a télbe forduló ősz kopár színeit festi, s az utolsó, nagy útra készülődik:

*Már készülődöm, Istenem,
Hogy hozzád menjek,
Hogy felragyogjanak nekem
A szem nem látta mennyek.*

A valaha tündöklően induló pálya olyan lett ezekben a magányos, bajokat, betegségeket hozó esztendőkbén, „mint fogyó hold, mely naponta kisebb, / és fényzik-rája egyszercsak kilobban”. Valaha arany-gályán akart behajózni a csodálatos kikötőbe, most megfáradva kopogtat a titokzatos égi ajtókon, megalkotva a modern katolikus líra egyszerűségükben magukkal ragadó „halál-verseit”. „Már készülődöm” — írta egyik utolsó verse címéül, s 1959 novemberének elején indult el a hosszú útra.

Pályájának legfontosabb erővonalait elsősorban a *Toronyzene* címmel megjelent válogatott gyűjtemény előszavának tükrében vehetjük ki a legélesebben. Félig-meddig tragikus út az övé, hisz az irodalom fő sodrából szorult előbb a „vidéki költő” pozíciójába, majd az elfeledés számúzttségébe. Elettűve mégis jelentős tanulságokat kínál, hisz elfeledve, kicsit félreismerve is a huszadik századi magyar katolikus költészet egyik legjelentősebb — ha nem a legjelentősebb — alakja volt, aki erényeivel követésre biztat, botlásait korrigálva pedig a katolikus művészet még tisztább modelljének közelébe férkőzhetünk.

ÖNARCKÉP

Részletek egy önéletrajzból

Írta HARSÁNYI LAJOS

Eszterházán

Sikeres vizsgáim után Széchenyi püspök kihallgatáson fogadott és közölte velem, hogy kinevezett herceg Esterházy Miklós családjához nevelőnek és udvari káplánnak. Bölcs tanácsokat adott, hogyan viselkedjem a hercegi családnál. Szüleimhez utaztam, akik örömmel, de aggodalommal is fogadták a hírt. Félték, hogy nem állom meg a helyemet. Megnyugtattam őket, hogy elég tapasztalatot szereztem már Széchenyiéknél.

Az eszterházai állomáson hercegi hintó, libériás kocsis és cilinderes inas várt. Negyedóra alatt berobogtunk az erdők és parkok közt álló világhírű kastélyba. Tudtam, hogy a gyönyörű épület a versailles-i királyi kastély mintájára épült. Kisebb, de művészi.

A kastélyban egyenruhás inasom várt. Bevezetett a kápolnához közel fekvő földszinti lakosztályomba. Nem, nem félreértés. Jól hallod, kedves olvasóm: lakosztályomba. Mert az volt. Három gyönyörű szobából állt. Egy zöld selyem kárpitozású mennyezetes ágyval ellátott, öltözőkőd- és fürdőszobából álló hálószobából, egy sárga selyemmel kárpitozott szalonból és egy fahéjszínű dolgozószobából. Az ablakok földig értek, bármikor kiléphettem rajtuk a parkba. A bútorok XIV. Lajos korabeli stílusban.

Szédültem.

Inasom segített az átöltözésben, majd eltávozott, hogy érkezésemről jelentést tegyen a hercegi családnak. Hamarosan visszajött és közölte velem, hogy öhercegségeik a márványteremben várnak.